

ESKİ ÖNASYA AİLE HUKUKUNDA NAFKA, TAZMİNAT VE MAL PAYLAŞIMI

Hasan Ali ŞAHİN*

Hülya Kaya HASDEMİR**

Öz

İnsanlar tarihin en erken devirlerinden itibaren topluluk halinde yaşamışlardır. Erkek ve kadının örf-adet ve kanunlar çerçevesinde, şahitler huzurunda düzenlenen hukuki vesika ile bir arada bulunmaları ile oluşan aile, toplumun temel birimini oluşturmaktadır. Toplumun çekirdeğini oluşturan aile kutsal kabul edildiği için, devletler çeşitli yasalarla ailenin güvence altına alınmasını sağlamaya çalışmıştır. Aile hukuku eşler ve aile bireyleri arasındaki ilişkileri düzenlemektedir. Dünyanın ilk yazılı hukukunu oluşturan Sumer, Babil Asur ve Hitit kanunlarında aile hukukuyla ilgili konular ele alınmıştır. Günümüzden yaklaşık olarak 4200 yıl öncesinden başlayıp yazılan bu kanunların hükümleri arasında evlilik, boşanma, miras ve evlat edinme gibi konular bulunmaktadır. Bu çalışmada Anadolu ve Mezopotamya'da yaşayan farklı kavimlerdeki medeni hukuk anlayışı ele alınarak nişan töreni, resmi belge, nafaka, tazminat, levirat ve mal paylaşımı konuları incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Aile hukuku, evlilik, boşanma, nafaka, tazminat

IN THE FAMILY LAW OF ANCIENT NEAR EAST ALIMONY, COMPENSATION AND COST SHARING

Abstract

People lived as community since the date of the earliest eras. Men and women in the context of the customs and laws, the family formed by the coexistence of legal documents issued by the presence of witnesses, is the basic unit of society. Because the family is considered the core of the holy community, states have tried to ensure the safeguarding of the family with various laws. Forming the world's first written law Sumer, Assyria and Babylon issues related to family law in the Hittite laws are discussed. Today, approximately between the provisions of this law written 4200 years before the start of the marriage, divorce, there are issues such as inheritance and adoption. In this study, based on civil law concept of Anatolia and Mesopotamia to different tribes living in the approach by considering civil engagement ceremony, official documents, alimony, compensation, levirate and property sharing issues have been examined.

Key words: Family law, marriage, divorce, alimony, compensation

*Prof. Dr. Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Kayseri

** Arş. Gör. Muş Alpaslan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Muş.

1. Giriş

Eski Ön Asya halklarının evlilik müessesine verdikleri önemi anlayabilmemiz için ortaya koydukları kanunlara bakmamız yeterli olacaktır. Yapılan kanunlarda evlilik, boşanma, evlatlık alma, miras gibi aile hukukuna ait konulara da yer vermişlerdir. Mezopotamya uygarlığındaki hukuk anlayışı din, sanat ve edebiyat alanlarında olduğu gibi Anadolu'daki toplumlara etkilemiştir. Hitit yasaları incelendiği zaman bu etki net olarak görülmektedir.¹

Sumerlerde aile sağlam bir temel üzerine kuruluyordu. Bu temel tek bir kadınla evlenebilmek (monogami) ve evliliği bir mukavele ile sağlamlaştırmak gibi esaslarla düzenlenmiştir.² Evlilik kurumu her ne kadar monogami esasına dayansa da erkek istediği kadar odalık alma hakkına sahipti.³ Bir evliliğin geçerli olması için sözleşme yapılması gerektiği Ur-Nammu kanununda 8. madde de şöyle belirtilmiştir: “Eğer bir sözleşme tableti yoksa (dulla) beraber (kucağında) yatan adam para ödemeyecektir.”⁴ Bu maddeden anlaşıldığı gibi sözleşme olmadan yapılan evliliklerde kadın resmi eş olarak görülüyordu. Yine Eşnunna kanunu 27 ve 28. maddelerde evliliğin resmi olarak kabul edilmesi için sözleşme yapılması gerekliliği vurgulanmıştır. Ancak Eşnunna kanununda Ur-Nammu kanunundan farklı olarak sözleşmede kadının anne ve babasının rızasının olması da vurgulanmıştır. Söz konusu maddeler şunlardır: “Eğer bir adam, bir adamın kızını anasına babasına sormaksızın ve anasına babasına sözleşme özeti ve sözleşme yapmaksızın alırsa (kız) adamın evinde bir yıl otursa dahi onun karısı değildir”. “Eğer mukavele özeti ve mukaveleyi babasına ve anasına yaptıysa ve onu aldıysa zevcedir...”⁵

Hititlerde özgür kişiler için hangi medeni hukuk kuralları uygulanıyorsa, aynı hukuk kuralları köleler için de uygulanıyordu. Özgür bireylerle köle olan kimselerin evliliği yasaklanmadığı gibi özgür erkek-köle kadın, köle erkek-özgür kadın, köle kadın-köle erkek, yani karma evlilikler ve boşanmalarda aynı hukuk kuralları eşit şekilde uygulanmıştır.⁶

2. Nişan ve Resmi Belge

Sumerlerde evliliğin ilk adımı olarak nişan yapılıyor ve erkek tarafı kız tarafına belirli bir bedel ya da eşya gönderiyordu.⁷ Ödenen bu nişan hediyesi *tirhatu* olarak adlandırılıyordu.⁸ Buna karşılık olarak kız tarafının erkek tarafına gönderdiği hediye ise

¹ Mebrure Tosun, “Sumer, Babil ve Assur'lularda Hukuk, Kanun ve Adalet Kavramları ve Bunlarla İlgili Terimler”, *Belleten*, Cilt: XXXVII, Sayı: 148, s. 557-581.

² Yusuf Kılıç, *Eskiçağ Aile Hukuku*, Çizgi Kitapevi, Konya 2014, s. 29-31.

³ Ekrem Memiş, *Eskiçağda Mezopotamya*, Ekin Yayınevi, Bursa 2012, s. 178-179.

⁴ Mebrure Tosun ve Kadriye Yalvaç, *Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı*, TTK Basımevi, Ankara 1975, s. 40.

⁵ Tosun ve Yalvaç, *age.*, s. 82.

⁶ Erdal Doğan, *Hitit Hukuku*, Fam Yayınları, İstanbul 2012, s. 126.

⁷ Kılıç, *age.*, s. 31.

⁸ The Assyrian Dictionary, Volume 18, U.S.A. 2006, s. 350.

şeriktudeyimiyle anılıyordu.⁹ Ur-Nammu kanunu 12. maddede kız tarafının sözünden vazgeçmesi ve kızı başka birisiyle evlendirmesi halinde erkeğe, getirmiş olduğu hediyein iki katını ödemesi gerektiği şu şekilde belirtilmiştir: “Eğer damat adayı kayın pederinin evine girerse kayın peder (onun eşini) sonradan başka bir adama verirse getirdiği hediyelerin iki katını (kayın peder) tartacaktır (ödeyecektir).¹⁰ Lipit-İstar kanunu madde 29’da da nişanın bozulması durumunda erkeğin vermiş olduğu hediyein ödenmesinden bahsedilmiştir. “Eğer damat kayın pederinin evine girer, damatlık hediyesi yaparsa, sonra (evden) onu kovarlarsa ve eşini düşmanına verirlerse götürdüğü damatlık (nişanlılık) hediyesini ona (geri) verecekler eşini düşmanı almayacaktır.”¹¹

Sumerlerde olduğu gibi Babil toplumunda da evliliklerde kadının anne ve babasının rızasının olması önemliydi. Babil toplumunda da evlilik öncesinde erkek tarafı kız tarafına belirli miktar para ödüyordu ve iki taraf arasında yazılı bir sözleşme yapılıyordu.¹² Hammurabi kanunu 128. maddede bu husus hakkında şöyle denilmiştir: “Eğer bir adam, bir kadın alır (fakat) sözleşmesini yapmazsa, o kadın zevce değildir.”¹³ Görüldüğü gibi Ur-Nammu ve Ešnunna kanununda olduğu gibi evlilik sözleşmesi yapılmadığı takdirde kadın resmi eş olarak kabul görmüyordu. Aynı kanunun 159, 160 ve 161. maddeleri incelendiği zaman Babil toplumunda da bir nevi başlık parası sayılabilecek bir nişan hediyesinin erkek tarafından kız tarafına ödendiği anlaşılmaktadır. Söz konusu maddeler şöyledir: Madde 159 “Eğer, kayınpederinin evine nişanlılık hediyesi getiren ve başlık veren bir adam, ikinci bir kadına göz koyduysa ve kayınpederine kızını almayacağını söylediye, kızın babası ona getirilen her şeyi alıkoyacaktır”. Madde 160 “Eğer bir adam kayınpederinin evine nişanlılık hediyesi götürür, başlık verirse, kızın babası ‘kızımı sana vermeyeceğim’ derse, (damat adayını) kendisine ne getirildiyse iki katını ödeyecektir”. Madde 161 “Eğer bir adam, kayınpederinin evine nişanlılık hediyesi getirip, başlık verdiyse arkadaşını onu kötülediye, kayınpeder kadının sahibine ‘kızımı almayacaksın’ dediye (kayınpedere) ne getirildiyse iki katını geri verecek ve karısını arkadaşını almayacaktır.”¹⁴ Daha önce incelediğimiz Ur-Nammu ve Lipit-İstar kanunlarında olduğu gibi erkeğin nişandan vazgeçmesi halinde kız tarafına vermiş olduğu nişan hediyesini geri alamadığını, kız tarafının nişandan vazgeçmesi halinde ise erkeğin ödemiş olduğu nişan hediyesinin iki katının erkeğe ödenmesi gerektiğini görürüz.

Eski Asur Çağı’ndaki evlilikler hakkında bilgiyi daha çok Kültepe tabletleri sayesinde edinmekteyiz. Bu dönemde Anadolu’ya ticaret yapmak için gelen tüccarlar zamanla buradaki yerli kadınlarla evlilikler yapmışlardır. Anadolu’lu erkeklerle Asurlu kadınlar arasındaki evliliğe ise rastlanılmamıştır.¹⁵ Şimdiye kadar ele geçirilen belgeler

⁹ The Assyrian Dictionary, Volume 17, Part: 3, Germany 1992, s. 103.

¹⁰ Tosun ve Yalvaç, *age.*, s. 41.

¹¹ Tosun ve Yalvaç, *age.*, s. 68.

¹² Kılıç, *age.*, s. 59-60.

¹³ Tosun ve Yalvaç, *age.*, s. 197.

¹⁴ Tosun ve Yalvaç, *age.*, s. 201.

¹⁵ Hatice Gül Küçükbezi, “Asur Ticaret Kolonileri Çağında Asurlu Tüccarlar ile Anadolu Halkı Arasındaki İlişkiler”, *S.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2011, s. 1-25.

sayesinde Eski Asur ve Anadolu’da kızların çocuk yaşlarda nişanlanma âdetinin olduğunu anlarız. Anadolu’da bu olaya beşik kertmesi denilmektedir.¹⁶

Kültepe tabletleri arasında nişan akdi ile alakalı herhangi bir belge bulunamamış olması nişanın aileler arasında akdedildiğini göstermektedir. Ancak Kültepe’de bulunan bir belge ile nişanın bozulduğu resmi bir belge ile saptanmıştır. Kt. İ/k 120 nolu belgede konu şöyle geçmektedir: “Ahu-waqar ve Zuba (şahit olarak) bizi tuttular ve Ahu-waqar, Zuba’ya şöyle dedi: ‘Kız kardeşim artık büyüdü (evlilik çağına ulaştı), buraya gel (ve) Kaniş şehrinde kız kardeşimi eş olarak al (kız kardeşimle evlen)’. Zuba şu cevabı verdi: ‘O (kız kardeşin orada) otursun’. Ahu-waqar şöyle konuştu: ‘Kaniş şehrinde (kız kardeşim hakkına) onu, koloni mahkemesinin kararını ver. Senin ayağın uzaktır (sen uzakta olan bir yerdesin) kız kardeşim ne zamana kadar (Kaniş şehrinde) otursun (beklesin)’. Zuba (buna) şöyle cevap verdi: ‘Git! Kız kardeşinin gönlünün istediği yere (kimseye) kocaya ver.’ Şahit Ennam-Aşşur Budatum’un oğlu, şahit AB-bani Ababa’nın oğlu. Bu sözler üzerine Ahu-waqar Tegarama şehri kolonisi bizi (şahit olarak) kabul etti ve koloni bize emretti ve biz şahitliğimiz hakkındaki tableti Tanrı kapısına verdik.” Görüldüğü gibi erkeğin mahkeme huzurunda, sözlü bir beyan ile evlenmekten vazgeçmesi aradaki nişanın bozulmasına yeterli olmuştur.¹⁷

Kültepe’de bulunmuş Kt. 88/k 625 nolu belgede ise yine nişan bozulma konusu işlenmiştir. Ancak bu belgede farklı olarak nişan hediyesi konusuna da değinilmiştir. “Pilah-İştar, Amur-İştar’a karşı bizi şahit olarak tuttu ve Pilah-İştar, (Amur-İştar’a) şöyle söylüyor: ‘Sen benim babama (kızınla evleneceğim diye) söz verdin. Buraya gel (ve) karımı al (karınla evlen).’ Amur-İştar’(da) (Pilah-İştar’a) şöyle söylüyor: ‘Her ne kadar senin babana, (kızınla evleneceğim diye) söz verdim ise de; kayınpederin yerine (kayınpederi temsilen) nişan hediyesi olan belimin kemerini bana vermediğin gibi, (üstelik) benim kardeşime de (ağabeyime de) (bu konuda hiçbir şey) söylemedin. Günler geçiyor (o zamandan beri çok zaman geçti) ve ben de ihtiyarlıyorum (yaşım epeyce ilerledi), ve ikinci defa olarak bir Asurlu kız ile evleniyorum. Senin kız kardeşin ile evlenmeyeceğim (kız kardeşini almayacağım). Bu sözler (ve) (ifadeler) üzerine Kaniş kârumu bizim ile ilgili, bu konudaki hükmünü verdi. Ve tanrı Aşşur’un kılıcının huzurunda şahitliğimizi yaptık (ifadelerimizi verdik).”¹⁸ Metinden anlaşıldığı kadarıyla Amur-İştar isimli genç kendisine vaat edilen nişan hediyesinin verilmemesinin dolayı mahkeme huzurunda nişan akdinin bozulmasını istemiş ve sözlü şekilde bunu beyan etmesi nişanın bozulması için yeterli olmuştur. Bu belge sayesinde, Asur Ticaret Kolonileri Çağı’nda kız tarafının erkeğe nişan hediyesi verme âdetinin olduğunu da anlamaktayız.

Anadolu’ya gelen ilk tüccarlar eşlerini Asur’da bırakırken, daha sonra gelen tüccarlar ya eşleri ile birlikte gelmiş ya da ya da yerli bir kadın ile evlenmişlerdir. Yerli kadımlarla evlenen Asurlular, yerli usullere bağlı olurlardı. Anadolu’da yerli bir kadınla evli

¹⁶ Hüseyin Sever, “Yeni Belgelerin Işığında Koloni Çağında (M.Ö. 1970-1750) Yerli Halk ile Asurlu Tüccarlar Arasındaki İlişkiler”, *Bellekten*, Cilt: LXI, Sayı: 224, s. 1-16.

¹⁷ Kemal Balkan, “Eski Asur ve Anadolu’da Kızların Çocuk Yaşında Nişanlanması”, *Bellekten*, Cilt: 21, Sayı: 200, s. 417-427.

¹⁸ Hüseyin Sever, “Anadolu’da Nişanın Bozulması Hakkında Verilmiş KanişKarumu Kararı”, *Bellekten*, Cilt: LVI, Sayı: 217, s. 667-675.

olan Asurlunun, Anadolu içinde ikinci bir kadınla evlenemeyeceği şahitlerin imzalarıyla belirlenirdi. Kanun da ilk eşin haklarını, miras hukuku ile garanti altına alırdı.¹⁹Asurlu bir tüccarın yerli bir kadınla evlenmesine ait olan herhangi bir sözleşmede, evlenmeden önce verilen bir paradan bahsedilmemekte, yalnız ayrılma halinde her iki tarafın beşer mina gümüş ödeyecekleri kaydedilmektedir. Hâlbuki bu devirde Mezopotamya kanunlarında, Sumerlilerde ve Asurlularda evlilik kadının satın alınması esasına dayanmaktaydı. Yani kızın babası, kızı üzerindeki hâkimiyet hakkını damadına satmakta ve kızına da baba evinden ayrılırken belli bir miktar para vermekteydi.²⁰

Asurluların yazılı kaynaklarında Asurlu ya da Asur'da yaşayan eşler *aššutum/aššatum* olarak geçmektedir. Anadolu'daki ikinci eşlerden ise *amtum* olarak bahsedilmiştir.²¹ Aššutum, sözlük anlamıyla eşin statüsünü belli eden bir kelimedir. Bu kelime ile ilk eş kastediliyor olabilir. Amtum ise sözlükte kadın köle olarak geçmektedir.²² Bu çok eşli durum Asurlulara özgü iken, Anadolu halkı arasında daha çok tek eşli evlilik (monogami) yaygındı.²³ Ayrıca levirat yani kocası ölen bir kadının ev içindeki başka bir erkekle evlendirilmesi âdeti de yaygın şekilde uygulanıyordu.²⁴

Hititlerde evlilikten önce kadının ailesi tarafından söz kesilmesi ve nişanlılık safhasına geçilmesiyle birlikte, erkek kız tarafına bir evlenme hediyesi gönderirdi. Hediyein kabulü ile kadın erkeğe bağlanmış ve evlenme akdi tamamlanmış oluyordu. Evliliklerde kadının da hediye getirmesi adettendi. Erkeğin kadın için verdiği hediye *kušata*, kadının getirdiği çeyiz ise *ivaru* olarak adlandırılıyordu. Alp'e göre erkeğin kušata ödemesi kadını satın alması anlamına gelmiyordu. Alp, kušatayı erkeğin evlilikten vazgeçmesi halinde kadının ailesinin elinde bir teminatın bulunması olarak kabul eder.²⁵ Nitekim Hitit kanunlarında 30. maddede "Eğer kızı hala almadıysa, o zaman kendisi için onu reddedebilir, ama ödediği başlıktan o zaman vazgeçer" ibaresinden de anlaşıldığı gibi erkek evlilik hayatı başlamadan kızı reddederse verdiği kušatayı geri alamıyordu. 29. maddede ise kızın ailesinin vazgeçmesi durumunda ödenen kušatanın iki katının erkeğe ödemek zorunda olduğu şu şekilde belirtilmiştir: "Eğer genç bir kadın bir adama bağlanmışsa ve onun için o başlık ödemişse ve ondan sonra baba ve anne buna karşı çıkarlarsa o zaman onu adamdan ayırırlar, ama başlığın iki katı tazminat verirler."²⁶ Alp, kanunda sözlü bir kızın ana-babasına vazgeçip kızlarını bir başkası ile evlendirme hakkı tanındığı için bu evliliğe satın alma yolu ile evlilik denilemeyeceğini belirtmiştir.²⁷ Kınal, Hititlerde evlilikte, erkeğin kızı kušata adı altında başlık vermesi, kızında ivaru denilen bir

¹⁹ Tahsin Özgüç, *Kültepe Kaniş/Neša*, YKY, 2005, İstanbul, s. 41.

²⁰ Firuzan Kınal, "Eski Anadolu'da Kadının Mevkii", *Bellekten*, Cilt: XX, Sayı: 355, s. 355-366

²¹ Küçükbezi, *agm.*, s. 1-25.

²² The Assyrian Dictionary, Volume 1, Part II, s.80-471.

²³ Küçükbezi, *agm.*, s. 1-25.

²⁴ Özgüç, *age.*, s. 41.

²⁵ Sedat Alp, "Hitit Kanunları Hakkında" *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 5, 1947, 465-482.

²⁶ Doğan, *age.*, s. 124.

²⁷ Alp, *agm.*, s. 465-482.

çeyiz getirmesi hususunun ise Hititlerde evlilik müessesesinin kadının satın alınması esasına dayandığının bir delili olarak görmektedir. Ancak, Hititlerde erkeğin kadın üzerindeki mülkiyet hakkının, Romalılarda olduğu gibi hudutsuz, kayıtsız ve şartsız olmadığını, evlenen kızın koca evine gittiği gibi babasının evinde oturabileceğini (içgüveylilik) belirtmektedir.²⁸

3. Nafaka ve Tazminat

Mezopotamya toplumlarında, evlilik bir alış-veriş meselesi gibi ticari bir sözleşme olarak kabul edildiği için, kanuna uygun olması şartıyla gerektiğinde bu sözleşme taraflardan birinin veya her ikisinin birden isteği halinde bozulabiliyordu. Boşanmalarda en başta gelen sebep kadının çocuk doğuramamasıydı. Bu durumlarda karısını boşayan erkek kadının çeyizini iade etmeye ve kadına tazminat vermek zorundaydı. Ayrıca terk edilen kadının kocasından çocuğu varsa çeyizini almasının yanı sıra çocuğunu yetiştirmek için kocasının mallarından da faydalanabiliyordu. Bu şekilde mağdur olan kadına bir nevi nafaka sağlanmış oluyordu. Fakat boşanma durumuna kadın sebep olursa, erkek hiçbir şey vermeye mecbur olmaksızın kadının çeyizini de vermeyebiliyordu.²⁹

Ur-Nammu kanununda boşanma durumunda ödenecek para hakkında madde 6,7 ve 8'de bilgi verilmiştir. Madde 6: "Eğer bir adam eşini (kız olarak aldığı) boşarsa 1 mana³⁰ gümüş tartacaktır." Madde 7: "Eğer dul olarak aldığı kadını boşarsa ½ mana gümüş ödeyecektir".³¹ Madde 8: "Eğer bir sözleşme tableti yoksa (dulla) beraber (kucağında) yatan adam para ödemeyecektir." 6. ve 7. maddelere baktığımızda ödenecek olan nafakada bir kadının daha önce evlilik yapıp yapmamış olduğunun dikkate alınarak değerlendirme yapıldığını görürüz. Boşanma söz konusu olduğunda daha önce evlilik yapmamış bir kadının, daha önce evlilik yapmış olan bir kadından daha fazla nafaka aldığı görülmektedir. 8. Madde de ise evlilik sözleşmesi yapılmadığı takdirde, o evliliğin kanunca geçersiz sayıldığı ve çiftlerin ayrılmaları halinde erkeğin kadına herhangi bir şey vermeyeceği anlaşılmaktadır.

Ana İttişu kanununda 6. sütun 8. maddede bir erkeğin karısından boşanmak istemesi durumunda ödeyeceği nafaka şu şekilde ifade edilmiştir: "Eğer koca, karısına sen benim karım değilsin derse gümüşten ½ mina tartacaktır."³² Burada Ur-Nammu kanununda olduğu gibi kadının daha önce evlilik yapıp yapmadığına göre ayrılmadığını görmekteyiz. Ayrıca maddeden anladığımız kadarıyla erkek karısından boşanmak istediğinde bu belirli miktar para ödemesiyle kolayca sağlanabiliyorken bir kadının kocasından boşanmasının o kadar kolay olmadığını yine aynı kanunun 1. Maddesinden anlamaktayız. O madde şöyledir: "Eğer bir kadın, kocasından nefret edip, sen benim kocam değilsin derse, onu

²⁸ Firuzan Kınal, *Eski Anadolu Tarihi*, TTK, Ankara 1991, S. 150.

²⁹ Kılıç, *age.*, s. 41-42.

³⁰ Sumerlerin icadı olan 60'lık sistem Asurlular tarafından kullanılmaktaydı. Ağırlık ölçüsü olarak 1 şeşel 8 gram, 1 mana 480 gram, 1 talent ise 29 kg gelmektedir.

³¹ Tosun, Yalvaç, *age.*, s. 40.

³² Tosun, Yalvaç, *age.*, s. 48.

(kadını) nehre atacaktırlar.”³³ Görüldüğü gibi kadın boşanmak istemesi durumunda bunu canıyla ödemektedir.

AKT I 76 nolu belge yerli bir kadın ve Asurlu bir erkeğin evlilik sözleşmesidir: “Idi-Adad Anana ile evlendi. Memlekette ikinci bir eş (ile) evlenmeyecek! Eğer evlenirse ve onu boşarsa 5 mina gümüş tartacak. Bur-Su’en’in huzurunda, Anah-ili’nin oğlu Tāb-silla-Aššur’un huzurunda, Aššur-beli’nin huzurunda.” Asurlu Idi-Adad ile yerli Anana’nın yapmış olduğu evlilik sözleşmesinde Idi-Adad’a ikinci bir eş almaması şartı konulmuş ve aksi takdirde evlenir ve Anana’yı boşarsa ne kadar nafaka ödeyeceği önceden belirlenmiştir.

AKT I 77 nolu belge de yine bir evlilik sözleşmesidir: “Šu-Su’en, Ennam-Aššur’un kız kardeşi Etarı ile evlendi. O (koca) kadının kefilisi Puzur-watam’a kadının yardımında bulundurmuyacak. O (erkek) Kaniš ve Nihria’da ikinci sınıftan dahi bir kadınla evlenmeyecek. Eğer borç için kız kardeşlerini kocası olsun, bir akraba olsun veya Asurlu olsun, bir kimse yakalayacak olursa, (onun ağabeyi) Ennam-Aššur, annesi ve (belki küçük kardeşi) Puzur-šadu (damat) Šu-Su’en’in işini temizleyecekler (meselesini halledecekler). O kadının bedeli ödenmemiştir. Eğer o, karısını terk ederse 2 mina gümüş ödeyecek. Eğer o kadın kocasını terk ederse onlar 2 mina gümüş ödeyecekler. Asua’nın huzurunda, Anah-Aššur’un huzurunda, Puzi’nin huzurunda.”³⁴ Asurlu tüccarlar Anadolu’daki eşleri dışında Asur’da *qadištum* olarak adlandırılan hafif meşrep kadınlarla geçici bir zaman birlikte olabiliyorlardı.³⁵ Ancak bu belgeden anladığımız kadarıyla Šu-Su’en’e böyle bir kadınla dahi birlikte olmaması şartı konulmuştur.

Yerli kadınlarla Asurlu tüccarların evlenme ve boşanmalarında erkek ve kadın eşit haklara sahipti.³⁶ Her iki tarafta boşanma için mahkemeye başvurabiliyordu. Boşanma belgeleri incelendiği zaman hiçbir belgede, boşanmanın sebebinden bahsedilmemiştir. Sadece, koca karısını boşadı ya da karı-koca boşandılar gibi kalıplaşmış ifadeler kullanılmıştır. Oysaki Eski Babil Devleti kralı Hamurabi’nin kanununda çiftlerin boşanma sebepleri açık bir şekilde izah edilmiştir.³⁷ Boşanmalar mahkeme kararına bağlıydı. Kocalar, Asurlu ya da yerli olsunlar boşanma durumunda kadına para cezası öderlerdi. Asurluların boşanma davalarını Kārūm karara bağlardı.³⁸

Kt. n/k 1414 nolu belge Asurlu tüccar Aššur-taklāku ile Anadolu’nun yerlisi olan Šakriuswa’nın boşanmaları ile ilgilidir. “Šakriuswa, Aššur-taklāku’nun karısıdır. Koca ve karısı boşandılar (koca ve karısı birbirlerinden ayrıldılar). Taraflardan birisi diğerine herhangi bir şey ödemeyecek (herhangi bir hukuki talepte bulunmayacak). O kadının fiyatı (bedeli) hususunda (da) (tarafklar birbirine) dönmeyecekler (bir itirazda bulunmayacaklar).

³³ Tosun ve Yalvaç, *age.*, s. 48.

³⁴ AKT I, No:21, 76, 77.

³⁵ Kılıç, Hitit Öncesi Anadolu Toplumlarında Kadının Siyasi ve Sosyal Statüsü, Aktüel Arkeoloji, s. 58-68

³⁶ Sever, Yeni Belgelerin Işığında Koloni Çağında (M.Ö. 1970-1750) Yerli Halk ile Asurlu Tüccarlar Arasındaki İlişkiler, s. 1-16.

³⁷ Kılıç, *age.*, s. 108.

³⁸ Özgüç, *age.*, s. 40-41.

Şakriuswa, ister bir yerliye ister, ister bir tüccara (Asurlu tüccara) kalbinin istediği yere gidecek (gönlünün istediği birisiyle evlenebilecek) ve Aşşur-taklaku (da) kalbinin istediği (bir) kadını alacak (gönlünün sevdiği bir kadınla evlenebilecek). Taraflardan birisi diğerine herhangi bir şey için dönmeyecek (hukuki bir itirazda bulunmayacak)...” Aşşur-taklaku ile Şakriuswa arasındaki boşanma davasında her iki tarafın da rızası olduğu için, diğer boşanma belgelerinin aksine para konusu konuşulmamıştır.³⁹ Ayrıca çiftin her ikisi de boşandıktan sonra istedikleri kişilerle tekrar evlenme hakkına sahiptirler.

Wahşuşana kārūmunda görülen davalardan en ilginç olanı Asurlu tüccardan boşanan yerli bayana nafaka bağlanması konusundadır. Asurlu tüccar, Pilah-Iştar yerli bayan Tatana ile boşanmışlar ve Pilah-Iştar’ın bu bayana, yıllık ihtiyacı olan giyecek, yakacak odun ve yağ ile aylık 8 mana bakırı nafaka olarak vereceği karara bağlanmıştır. Bu mahkeme kararının nafaka konusunda tek örnek olmadığını, Amur-Iştar’dan boşanan İstar-bašti’nin 50 mana bakır boşanma parası ile memnun edilmesi ve şahitler huzurunda karara bağlanarak bir belge düzenlenmesinden öğrenmekteyiz.⁴⁰

Orta Asur Çağı’ndaki evliliklerde diğer dönemlerdeki evliliklerden farklı olarak kadın daha evlenmeden erkeğin her türlü borç ve suçundan sorumlu sayılabiliyordu. Madde 32’de bu durum şöyle belirtilmiştir: “Eğer bir kadın babasının evinde oturuyorsa ve hediyeleri kendisine verilmişse, kayınpederinin evine ister alınmış olsun, ister alınmamış olsun, kocasının borç, suç ve günahının hepsini taşıyacaktır.”⁴¹ Görüldüğü gibi kadın daha babasının evinde oturuyorken bile kocasının sorumluluğunu taşımak zorundaydı. Daha önce Asur Ticaret Kolonileri Çağı’na ait AKT I 21 nolu belgede iki yerli arasında yapılan evlilik sözleşmesini incelemiştik. Burada evlenen çift fakirleşme ya da zenginleşme durumunda sorumluluğu birlikte almaktaydı. Oysaki Orta Asur Çağı’nda kocanın kabahatli durumu tamamen kadına yüklenmiş haldedir. Ayrıca kadının herhangi bir kabahatli durumunda sorumluluğu erkeğe de ait olduğu ile alakalı bir madde bulunmamaktadır.

Kanunda 34. maddeye baktığımızda bu toplumda da evliliklerin bir sözleşme ile gerçekleştirildiğini görürüz. Söz konusu madde şöyledir: “Eğer bir adam dul bir kadınla evlenirse, evlilik sözleşmesi yapmamışsa, iki sene onun evinde oturmuşsa, o kadın eştir. (Evden) çıkmayacaktır”. Daha önceki kanunlarda sözleşme olmadan yapılan evlilikler geçersiz sayılmakta ve kadın resmi eş olarak kabul görmemektedir.

Kanun maddelerinde boşanmanın sebepleri ile alakalı bilgi verilmemiştir. Sadece kocanın, karısını boşadığı belirtilmiştir. Boşanma sonrasında ödenecek olan para ile alakalı iki çelişkili madde bulunmaktadır. Madde 37’de “Eğer bir adam karısını terk ederse, canı isterse ona bir şey verecektir, canı istemezse bir şey vermeyecektir. Kadın boş olarak çıkacaktır.” denilirken madde 38’de “Eğer bir kadın babasının evinde oturuyorsa ve kocası onu terk ettiyse (boşadıysa), ona taktığı takıları geri alacaktır. Fakat getirdiği başlığa yaklaşmayacak...” denilmiştir. Erkeğin isteğiyle gerçekleşen boşanmada kadına nafaka verilip verilmeyeceği erkeğin tasarrufuna kalmıştır.

³⁹ Sever, Anadolu’da Nişanın Bozulması Hakkında Verilmiş Kaniş Karumu Kararı, Belleten, 56, s. 668.

⁴⁰ Çeçen, *agm.*, s. 57-58.

⁴¹ Tosun ve Yalvaç, *age.*, s. 251.

Hitit yasalarına göre evlenme birkaç aşamadan oluşuyordu. Birinci aşama sözlülük aşamasıydı. Hititçe *daranza* söylemek, söz kesmek anlamına gelen *dar* fiilinden türetilmiştir. İkinci aşama kanunlarda *haminkanza* ile anlatılıyordu ve bağlanmak anlamına gelen *hamink* fiilinden türetilmiştir. Haminkanza, Hititlerde nişanlılığı anlatan kavramdır. Evlenmek ise Hititçede almak anlamına gelen *da* fiilinden oluşmaktadır.⁴²

Bryce, Hititlerde evlilikleri kadının anne-babası ve erkek (damat) arasında yapılan iş antlaşmasına benzetmiştir. Hititlerde evlilik sözleşmesine uyulmadığı zaman haksızlığa uğrayan tarafa tazminat ödeniyordu. Kadının getirmiş olduğu çeyiz, evliliği boyunca kendisinde kalıyordu. Erkek, bu çeyizden sorumlu olsa da ancak kadın kendisinden önce ölürse bu çeyize sahip olabiliyordu. Bu durum babaerkl evlilikte yani kadının, kocasının ailesinin bir üyesi olduğu evliliklerde geçerliydi. Kadın, kendi babasının evinde ölürse yani anaerkl bir evlilik söz konusu ise ve çocukları varsa, erkek çeyizi alamıyordu. Kanunda 27. madde şöyleydi: “Bir adam, karısını alıp kendi evine götürürse, kadının çeyizini evine taşır. Kadın eğer orada ölürse, malları yakılır ve çeyizini kocası alır. Kadın, babasının evinde ölürse ve çocuklar varsa, adam çeyizi alamaz.” Çeyiz, Babil hukukunda olduğu gibi büyük ihtimalle annenin ölümünden sonra çocuklara devrediliyordu.⁴³ Hititlerde çok kadımlı evlilik (poligami) geleneği yoktu. Harem ise sadece kralın sarayında vardı.⁴⁴

4. Leviratus

Hitit kanunlarında bir erkek ölürse, dul kalan kadının önce erkeğin kardeşi, sonra eğer kardeşi ölürse, babası ve sonra eğer babası ölürse, erkeğin kardeşinin oğlu yani yeğeni ile evleneceği belirtilmiştir. Bu durum, İbranileri’in ölen erkeğin çocuksuz eşiyle kardeşinin, kardeşi olmazsa babasının veya hayatta olan en yakın akrabalarından birinin evlenmesi âdetiolan aile içi evlilik (levirat) ile benzerlik göstermektedir.⁴⁵ Babil ve Asur hukukunda da karşılaşılan aynı âdetin amacı aile servetinin dışarıya gitmesini önlemektir.⁴⁶

Orta Asur Çağı’ndaki evlilikler hakkında bilgiyi mevcut kanun maddelerinden öğrenmekteyiz. Orta Asur kanunu 30-31. maddeleri Sami toplumlarda evlilik öncesi görülen nişan âdetinin sürdüğünü göstermektedir. 30. madde: “Eğer baba, oğlunun kayınpederinin evine nişan hediyesi getirirse, (henüz) kadın (gelin olacak kız) oğluna verilmemişse ve karısı (henüz) kendi babasının evinde otururken (bu arada) ikinci oğlu ölürse, ölü oğlunun karısını, kayınpederinin evine hediye götürdüğü diğer oğluna eş olarak verecektir. Eğer hediye alan kızın sahibi, kızını vermeye razı değilse isterse hediye getiren baba gelinini alacak ve oğluna verecek, eğer isterse getirdiğinin hepsini, yemeyecek olan kalay, gümüş ve altının hepsini alacak, yenecek olanlara yaklaşmayacak (geri almayacaktır).” Bu maddeden nişan hediyesi verme âdetinin devam ettiğinin yanın sıra nişan hediyesi olarak yiyecek verilebildiğini de anlamaktayız. Madde 30 ve 31 de farklı

⁴² Sedat Alp, *Hitit Güneşi*, TÜBİTAK, 5. Basım, Ekim 201, Ankara s. 57.

⁴³ Trevor Bryce, *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*, (Çev. Müfit Günay), Dost Kitapevi Yayınları, Ankara 2003, s. 135.

⁴⁴ Ekrem Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi*, 17. Basım, TÜBİTAK, Ankara 2005, s. 116.

⁴⁵ Murat Orhun, “Hitit Aile Hukuku ve Eski Hukuk Roma Aile Hukuku”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 5, 2010, s. 35-55.

⁴⁶ Ekrem Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, Çizgi Kitapevi, Konya 2007, s. 206.

bir uygulama olarak nişanlısı ölen kadın ya da erkeğin diğer kardeşlerle evlendirildiği görürüz. Bu uygulamanın çeşitli nedenleri olabilir. İlk olarak, iki taraf arasında kurulan akrabalık bağının devamını sağlamak. İkinci olarak da kızın babasının, erkek tarafından almış olduğu nişan hediyesini geri vermek istememesidir.⁴⁷

5. Mal Paylaşımı

Yasalarda boşanmayla ilgili çeşitli maddeler vardır ancak bunların büyük kısmı dağınık haldedir. Yine de boşanma gerçekleştiğinde mal paylaşımı ve çocukların kimde kalacağıyla ilgili maddelerle birlikte boşanma nedenlerine ilişkin bilgi verilmiştir.⁴⁸ Evliliğin sona ermesi karı ve kocadan birinin ölmesi veya anlaşamayıp boşanmaları ile meydana gelmektedir. Konu ile alakalı maddelerin bir kısmında “kadın kocayı reddederse”, başka bir yerde “erkek kadını kovarsa” ifadeleri geçmekte ve boşanan tarafların haklarını yasalar güvencelere alarak, her iki tarafında aynı haklara sahip olduğunu göstermektedir. Boşanmalar özgür kişiler arasında olduğu gibi köleler arasında da olabiliyordu. Boşanma durumunda çocuklar paylaşılır ve mal varlığı her iki tarafa eşit paylaşılırdı. Hitit Kanunu Madde 31 de bu durum şöyle geçmektedir: “Eğer özgür bir adam ve bir kadın köle (...) iseler ve bunlar birlikte yaşıyorlarsa ve onu kendisi için karısı olarak alırsa ve kendisi için bir ev ve çocuk yaparlarsa ve sonradan onlar ya anlaşamaz ya da ayrılırlarsa ve evi bölüşürlerse adam çocukları alsın, kadın kendisi için bir çocuk alsın.”⁴⁹ Hür bir erkekle bir cariye'nin yada iki kölenin evlenmesi halinde durum farklı değildir. Evlendikten sonra edindikleri mülkleri eşit olarak paylaşmaları gerekiyordu. (Madde, 32).

Eşnunna kanunu madde 59'da boşanma hakkında bilgi verilmektedir. “Eğer bir adam, çocuk doğurttuğu karısını boşar ve ikinci bir kadınla evlenirse, erkek evinden ve eşyasından ayrı düşürülecek sonra gidecektir.”⁵⁰ Burada dikkati çeken daha önceki kanunlardan farklı olarak, kadının çocuk doğurmuş olması şartının konulmasıdır. Yine diğer kanunlardan farklı olarak boşanma durumunda erkeğin evden hiçbir şey almadan gideceği anlaşılmaktadır.

Hukuki belgeler incelendiği zaman, ataerkil bir yapıya sahip olan Eski Babil toplumunda boşanmanın koca tarafından karısına “boş ol, sen benim karım değilsin” şeklinde bir ifadenin telaffuz edilmesi ve yazılı kayda geçirilmesiyle gerçekleştiğini görürüz. Ancak bu şekilde evlilik sebepsiz yere sonlandırılmış oluyor ve erkek kanun ve toplum nezdinde haksız kabul edilip maddi bir cezaya çarptırılıyor, kadına nafaka ödemek zorunda kalıyordu. Ayrıca kadın, boşanmanın gerçekleşmesiyle babasının evinden getirdiği çeyizini de geri alabiliyordu. Fakat karısını, haklı bir gerekçe göstererek boşayan bir koca, tazminat ödememe hakkına sahip olduğu gibi kadın da babasının evinden getirdiği çeyizini geri alamıyordu. Kanun maddeleri incelendiğinde boşanmaların gerekçeleri olarak; kadının kocasına itaatsizliği, kadının çocuk doğuramaması veya kadının hasta olması gibi nedenlerin öne sürüldüğü görülmektedir.⁵¹

⁴⁷ Kılıç, *age.*, s. 105.

⁴⁸ Bryce, *age.*, s. 145.

⁴⁹ Doğan, *age.*, s. 124-137.

⁵⁰ Tosun ve Yalvaç, *age.*, s. 85.

⁵¹ Kılıç, *agm.*, s. 74.

Hammurabi Kanununun 141. maddesi itaatsizlik konusu üzerinedir. “Eğer, kocasının evinde oturan bir adamın karısı evden çıkmaya (kaçmaya) karar verip, şahsı için mal mülk edinirse (sonra) evini dağıtır, kocasını küçük düşürürse ve bu ispat edilirse kocası eğer onu boşayacağını söylerse, boşayabilir. Yolluk ve boşanma parası olarak ona hiçbir şey vermeyecektir...” 142. madde de ise kocanın evini ve karısını ihmal etmesi durumunda kadının çeyizini alıp babasının evine dönebileceği belirtilmiştir. “Eğer bir kadın, kocasından nefret edip sen beni karılığa alamazsın derse, onun kayıtları, bölgesinden incelenecek. Eğer o kadın (evine ve kendine) dikkatli ise (evini ve iffetini) korursa ve kabahati yoksa ve kocası (evinden) çıkmaya düşkünse (evini ihmal edip, sokağa çıkmaya düşkünse), onu çok küçültüyorsa, o kadının kabahati yoktur, çeyizini alıp babasının evine gidecektir.”⁵²

Kadının hasta olması durumundaki boşanmalar hakkında ise kanunun 148 ve 149. maddelerinde bilgi verilmiştir. “Eğer bir adam bir kadınla evlenir, kadını ağır bir hastalık yakalarsa, ikinci biriyle evlenmeye karar verip evlenirse, ağır hastalığa tutulan karısını boşamayacaktır (o kadın yaptığı evde oturacaktır. Sağ kaldıkça ona bakacaktır.” “Eğer o kadın, kocasının evinde oturmaya razı olmazsa babasının evinden getirdiği çeyizini (kocası) ona tam olarak teslim edecek ve (kadın) gidecektir.”⁵³ Anlaşıldığı kadarıyla bir kadının ağır hastalığı durumunda kadın kocasının ikinci evliliği söz konusu olunca isterse kocasının evinde kalmaya devam edebiliyordu ve kocası kadına bakmakla yükümlüydü. Ancak hastalanan kadın, babasının evine dönmek isterse de getirmiş olduğu çeyizi alarak dönüyordu.

Çocuk doğuramayan kadın boşandığı zaman çeyizinin yanı sıra nafaka da almaya hak kazanıyordu. Hammurabi Kanunu’nun 138, 139 ve 140. maddeleri bu konu hakkındadır. Madde 138 “Eğer bir adam, kendisine çocuk doğuramayan, karısını bırakırsa (boşarsa), başlığı kadar gümüşü ona verecek ve babasının evinden getirdiği çeyizi ona tam olarak verecek ve onu (öyle) boşayacaktır.” Madde 139 “Eğer başlık yoksa (verilmemişse), boşanma için 1 mana gümüşü ona verecektir.” Madde 140 “Eğer müşkenum⁵⁴ ise 1/3 mana gümüşü ona verecektir”.

Evlilik öncesi yapılan sözleşmelere bakıldığı zaman erkeğin ikinci bir eş almayacağı, boşanma durumunda mevcut malların nasıl bölüşüleceği gibi konular önceden belirlenmiş ve iki tarafça kabul edilmiştir. Evlilik sözleşmeleri şahitler huzurunda ve yetkililer tarafından evlilik tableti düzenlenmesi suretiyle yapılmıştır.⁵⁵ AKT I 21 nolu belge iki yerli arasında yapılan bir evlilik sözleşmesidir: “Hanu’nun mührü, Inar’ın mührü, Aşşur-mâlik’in mührü, Saparaşna’nın mührü, Kulsia’nın mührü. Saparaşna Kulsia ile evlendi. Ev her ikisinin olup fakirleşirler veya zenginleşirlerse her ikisine aittir. Ve eğer Saparaşna (eşi) Kulsia’yı boşarsa, evi her ikisi taksim edecekler. Öldükleri zaman evi

⁵² Tosun ve Yalvaç, *age.*, s. 199.

⁵³ Tosun ve Yalvaç, *age.*, s. 199-200.

⁵⁴ Muşkenü, halktan olan kimselere verilen isimdir. bk. The Assyrian Dictionary, Volume 10, s. 272.

⁵⁵ Kılıç, “Hitit Öncesi Anadolu Toplumlarında Kadının Siyasi ve Sosyal Statüsü”, *Aktüel Arkeoloji*, Sayı: 32, Mart-Nisan 2013, s. 58-68.

Hištahšuşar ve Peruwa alacaklar”. İki yerli arasında yapılan bu evlilik sözleşmesinde kadın ve erkeğin eşit haklara sahip oldukları görülmektedir.

Zaman zaman toplumun en üst düzeyinde de boşanmaların yaşandığı görülmüştür. Hitit prensesi Ehli-Nikkal’ın Ugarit kralı Ammu-rapi tarafından boşanması buna bir örnektir.⁵⁶ Başka bir örnek de Ugarit kralı II. Ammiştamru ile Amurrulu prensesin boşanmaları olmuştur. Öncelikle Ammiştamru tarafından ölümle cezalandırılan ve açık ismine belgede yer verilmeden değişik unvanlarla yer alan Amurrulu prenses, artık kocası tarafından istenmediğini anlayınca kendi payına düşen özel mülkler ve beraberinde getirdiği çeyiz ve düğün hediyeleri ile birlikte Amurru Krallığı’na kaçarak, ağabeyi Amurru Kralı Şausga-muwa’nın yanına sığınır.⁵⁷ Anlaşıldığı kadarıyla eşler arasında, evliliğin devam ettiği süre boyunca kadının Ugarit’de temin ettiği eşyalara ilişkin hakları konusunda, eşler arasında fikir farklılıkları ortaya çıkmıştır. Söz konusu kral çifti anlaşmazlıklarını bir hakemin kararına bırakmaya razı olmuşlardır. Evlilik belgelerindeki çeyiz listelerinin ise tamamen gerçeğe uygun olup olmadığını kesin olarak bilmiyoruz.

6. Sonuç

Sumer, Bâbil, Asur ve Hitit toplumunda evlilik aşamalarından oluşuyordu. Bu toplumlarda evliliğin ilk aşamasını nişan oluşturuyordu. Bu taraflar arasında yapılan evlilik vaadidir. Sadece Hititlerde nişan öncesinde *daranza* olarak adlandırılan sözlülük aşaması yaşanılıyordu. Nişanlama için bir yaş sınırının konulmadığını görürüz. Hatta Asur Ticaret Koloniler Çağı’nda çocuk yaşta nişanlamaların yaşandığı anlaşılmaktadır. Bu olay Anadolu’da beşik kertmesi olarak adlandırılmaktadır. Ancak nişanın herhangi bir bağlayıcılığı bulunmuyordu. Taraflardan birinin evlenmekten vazgeçmesi ile sona erebiliyordu. Nişan olayı ile beraber her iki taraf birbirine nişan hediyesi veriyordu. Bu hediyeler genellikle çeşitli eşyalar, para, gümüş, altın ve bazen yiyecek maddelerinden oluşuyordu. Sumer, Bâbil ve Hitit toplumunda kızın babasına damat adayı tarafından verilen para âdeti Asur toplumunda uygulanmamıştır. Asur Ticaret Koloniler Çağı’na ait metinlerde evlilikten önce ödenen paradan bahsedilmemiştir. Hem Mezopotamya hem de Anadolu toplumlarında gerçekleşen evliliklerde sözleşme yapılmıştır. Sözleşmesiz yapılan evlilikler geçersiz sayıldığı için kadın resmi eş olarak kabul edilmiyordu. Orta Asur kanununda farklı olarak, bir kadının iki yıl erkeğin evinde oturması şartıyla eş sayılabileceği belirtilmiştir.

Bir sözleşme ile gerçekleşen evlilikler, bir tarafın ya da her iki tarafın isteği ile sona erdirilebiliyordu. Mezopotamya toplumunda boşanma ile ilgili metinlere baktığımızda, boşanmanın sebeplerinin açıklandığını görürüz. Bu sebepler daha çok; çocuk sahibi olamama, kadının kocaya itaatsizliği ve kadının hasta olması gibi nedenlerdir. Eğer bir erkek karısını nedensiz yere boşarsa, kadına belirli miktar tazminat ödemek zorundaydı. Ayrıca kadın, babasının evinden getirdiği çeyizini de geri alabiliyordu. Ama kadın sebepsiz

⁵⁶ Bryce, *age.*, s.145.

⁵⁷ İlknur Taş, “Ugarit Kralı Ammiştamru ile Amurrulu Prenses Arasındaki Boşanma Davası ve Diplomatik ve Hukuksal Sonuçları”, *Mısır-Hitit Ebedi Barış Antlaşması (Kadeş) ve Eski Önasya’da Barış*, Nevşehir Belediyesi E.Ü. Kapadokya Araştırmaları Merkezi, Nevşehir 2005, s. 113-125.

yere kocasından boşanmak istiyorsa erkek, kadına hiçbir şey vermiyor ayrıca kadın çeyizini de geri alamıyordu.

Asur toplumundaki boşanma ve nafaka ile ilgili metinlerden edindiğimiz bilgiye göre, boşanma hakkı her iki tarafa da tanınmıştır. Boşanma ile alakalı metinlerde ayrılmanın sebepleri belirtilmemiştir. Boşanma durumunda mevcut mal birikimi iki taraf arasında eşit şekilde paylaşılmış ve erkek karısına belirli miktar tazminat ödemiştir. Hititlerde yaşanan boşanmalarda da Asur toplumunda olduğu gibi mevcut mal varlığı her iki taraf arasında eşit şekilde paylaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- AKT I; E. Bilgiç, H. Sever, C. Günbattı ve S. Bayram, *Ankara Kültepe Tabletleri I*, Türk Tarih Kurumu Yayını Ankara 1990.
- Akurgal Ekrem, *Anadolu Kültür Tarihi*, 17. Basım, TÜBİTAK, Ankara 2005.
- Alp Sedat, “Hitit Kanunları Hakkında”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 5, 1947, 465-482.
- Alp Sedat, *Hitit Güneşi*, TÜBİTAK, 5. Basım, Ankara Ekim 2011.
- Balkan Kemal, “Eski Asur ve Anadolu’da Kızların Çocuk Yaşında Nişanlanması”, *Bellekten*, Cilt: 21, Sayı: 200, s. 417-427.
- Bryce Trevor, *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*, (Çev. Müfit Günay), Dost Kitapevi Yayınları, Ankara 2003.
- Çeçen, Salih, “mutanu in den Kültepe Texten”, *Archivum Anatolicum*, S. 1, 1995, s. 43-72.
- Doğan Erdal, *Hitit Hukuku*, Fam Yayınları, İstanbul 2012.
- Kınal Firuzan, *Eski Anadolu Tarihi*, TTK, Ankara 1991.
- Kınal Firuzan, “Eski Anadolu’da Kadının Mevkii”, *Bellekten*, Cilt: XX, Sayı: 355, s. 355-366.
- Kılıç Yusuf, *Eskiçağ Aile Hukuku*, Çizgi Kitapevi, Konya 2014.
- Kılıç Yusuf, “Hitit Öncesi Anadolu Toplumlarında Kadının Siyasi ve Sosyal Statüsü”, *Aktüel Arkeoloji*, Sayı: 32, Mart-Nisan 2013.
- Küçükbezi Hatice, “Asur Ticaret Kolonileri Çağında Asurlu Tüccarlar ile Anadolu Halkı Arasındaki İlişkiler”, *S.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2011.
- Memiş Ekrem, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, Çizgi Kitapevi, Konya 2007, s. 206.
- Memiş Ekrem, *Eskiçağda Mezopotamya*, Ekin Yayınevi, Bursa 2012.
- Orhun Murat, “Hitit Aile Hukuku ve Eski Hukuk Roma Aile Hukuku”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 5, 2010.

- Özgüç Tahsin, *Kültepe Kaniş/Neša*, YKY, 2005, İstanbul.
- Sever Hüseyin, “Yeni Belgelerin Işığında Koloni Çağında (M.Ö. 1970-1750) Yerli Halk ile Asurlu Tüccarlar Arasındaki İlişkiler”, *Belleten*, Cilt: LXI, Sayı: 224, s. 1-16.
- Sever Hüseyin, “Anadolu’da Nişanın Bozulması Hakkında Verilmiş KanişKarumu Kararı”, *Belleten*, Cilt: LVI, Sayı: 217, s. 667-675.
- Taş İlknur, “Ugarit Kralı Ammiştamru ile Amurrulu Prenses Arasındaki Boşanma Davası ve Diplomatik ve Hukuksal Sonuçları”, *Mısır-Hitit Ebedi Barış Antlaşması (Kadeş) ve Eski Önasya’ da Barış*, Nevşehir Belediyesi E.Ü. Kapadokya Araştırmaları Merkezi, Nevşehir 2005, s. 113-125.
- The Assyrian Dictionary, Volume 18, U.S.A. 2006.
- The Assyrian Dictionary, Volume 17, Part: 3, Germany 1992.
- Tosun Mebrure, “Sumer, Bâbil ve Assur’lularda Hukuk, Kanun ve Adalet Kavramları ve Bunlarla İlgili Terimler”, *Belleten*, Cilt: XXXVII, Sayı: 148, s. 557-581.
- Tosun Mebrure ve Kadriye Yalvaç, *Sumer, Bâbil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı*, TTK Basımevi, Ankara, 1975.